

LAPSEN KIELEN UUDISSANAT

Pienen lapsen sanat ovat hyvin erilaisia kuin aikuisen. Lapsi käyttää sanoja, joita ei sellaisinaan esiinny hänen kieliympäristössään. Tämä kirjoitus¹ esittelee taustatutkimuksen, jossa selvitettiin, minkälaisia uudissanvoja² suomalaislapset käyttävät spontaanissa puheessaan. Uudissanoiksi on katsottu tässä sellaiset aikuisten kielestä poikkeavat sanat, jotka lapsi on joko johtanut suffiksilla (*hiihtimet* 'sukset'), yhdistänyt (*huppurattaat* 'nukun kuomuvaunut') tai muodostanut käyttämällä kokonaan uutta foneemijonoa (*tinksittää* 'pilkkoa perunaa niin että haarukka kalahtelee lautasta vasten'). Tarkastelun ulkopuolelle on jätetty nonsense-sanat³, kontaminaatiot (esim. *kameni* 'Lego-palikoista muodostettu esine, jolla leikittiin nostamalla se silmille ja katsomalla läpi' < *kamera* + *kiikari*), semanttiset siirtymät (*viikset* 'auriongon säteet piirustuksessa') sekä tapaukset, jotka johtuvat lapsen muistikapasiteetin tai fonotaksin rajoituksista (*palilajija* 'paljain jaloin', *punahula* 'huulipuna').

Lapsen uudissanojen tutkiminen paljastaa mielenkiintoisia asioita lapsen kielitajusta ja sen kehittymisestä. Lapsella on oma systeemi ja hän toimii sen mukaisesti. Hän pystyy luomaan uusia sanoja tuttujen ainesten pohjalta ja kasvaa nopeasti ymmärtämään ja ana-

¹ Kiitän prof. Antti Iivosta, prof. Klaus Laaloo, FT Riitta Korhosta ja FL Kaija Metsä-Heikkilää sekä käsikirjoituksen kahta arvioijaa heidän tämän kirjoituksen aiempiin versioihin tekemistään arvokkaista huomautuksista.

² Uudissanat = uudennokset = neologismit (mm. Niemet 1985, Vartio 1992) = leksikaaliset innovaatiot (vrt. engl. lexical innovations, coinages; Clark 1981, 1982, 1993, 1995, Becker 1994).

³ Nonsense-sanat ovat lyhytikäisiä, tavallisesti ainutkertaisia ja poikkeavat usein äännerakenteeltaan muusta sanastosta. Nonsense-sanoja syntyi varsinkin muovailu- ja piirtelyleikeissä, mutta niiden merkitys jäi epäselväksi. Nonsense-sanoista on käytetty myös nimityksiä höpösanat (Karjalainen 1992: 121) ja höpötyspuhe (Koistinen 1976: 162–163).

lysoimaan johdinainesten merkityksiä ja tehtäviä.

Syitä uudissanojen luomiseen on useita. Lapsi tarvitsee uusia sanoja täyttämään leksikossaan olevia aukkoja (Clark 1993, 1995). Hän ei kaikkein kiivaimmassa sanastonmaksumisvaiheessa saa tarpeeksi uusia sanoja ympäristönsä kielestä, vaikka omaksuukin niitä satamäärin. Hän ei tyydy odottamaan, että kieliympäristö antaisi hänelle kaikki sanat. Eikä riitä edes se, että hän aktiivisesti kyselee (*mikä tää? mikä toi on? mikä tällä keketää? mitä nää on? mikä nimi näitten on? minkä nimi ton nimi on?*). Hän tekee sanoja itse.

Uusien sanojen luomisen motiivina on myös spesifiointi. Lapsi pyrkii koko ajan suurempaan ilmaisan täsmällisyyteen ja yksiselitteisyyteen. Tärkeätä on huomata, että lapsi ei välttämättä pyri mahdollisimman adekvaattiin ilmaukseen kuulijan vuoksi — siis kommunikatiivisista syistä (vrt. Clark 1981, 1982) — vaan myös itsensä vuoksi, konseptuaalisista syistä (ks. tarkemmin Elbers 1988 ja Windsor 1993). Hän haluaa ilmaista itselleen tärkeitä seikkoja. Lisäksi lapsella näyttää olevan sanoilla leikittelyn tarve, ja siksi syntyy nonsense-sanoja.

Selvittelen tässä tutkimuksessa, minkälaisia lapsen uudissanat ovat muodoltaan ja merkitykseltään sekä minkälaisin periaattein niitä luodaan. Tarkastelen, miten lapsen uudissanoissa toteutuvat yksinkertaisuuden, produktiivisuuden sekä merkityksen ja muodon vastaavuuden periaatteet.

Yksinkertaisuuden periaatteen noudattaminen tarkoittaisi esimerkiksi sitä, että lapsi muodostaisi uudissanvoja aluksi konversion avulla, siis käyttämällä pelkkää kantavartaloa (tai osaa siitä), vähän myöhemmin hän muodostaisi yhdyssanoja ja viimeiseksi johdoksia, jotka vaativat sidonnaisten morfeemien käyttämistä ja usein ääntenmuutoksia. Koska suomen kielessä on laaja taivutussysteemi ja johtaminenkin on paljon monimuotoisempaa kuin englannissa, jota on lapsen kielen kannalta tutkittu enemmän, uusien sanojen muodostusjärjestys saattaisi suomessa olla hieman erilainen kuin englannissa.

Produktiivisuuden periaatteen soveltaminen ilmenisi siten, että lapsi käyttäisi ensimmäiseksi kielen yleisimpiä suffikseja, sananmuodostuksessa esimerkiksi yleisimpiä johtimia. On kuitenkin huomattava, että havainnot siitä, mikä on produktiivisia ja mikä ei, saattavat muuttua sitä mukaa kuin lapsen kokemusperäinen tieto kielestä karttuu.

Merkityksen ja muodon vastaavuuden periaate edellyttäisi muun muassa sitä, että kun lapsi on ottanut käyttöönsä jonkin sananmuodostuskeinon, hän hyödyntäisi sitä hyvin systemaattisesti. Clarkin tutkimusten mukaan englantia omaksuvat lapset tekevät juuri näin. Koska suomen kielessä esimerkiksi yhdellä johtimella voi olla useita merkitystehtäviä ja yhtä merkitystä välittämään voi valita eri muotoja, on odotettavissa, että tämä periaate ei välttämättä toteudu.

Aiemmassa tutkimuksessa on havaittu, että lasten uudissanojen muodostuksessa on paitsi universaaleja, myös kielikohtaisia ja yksilöllisiä piirteitä. Koska näitä seikkoja on tutkittu toistaiseksi pääasiassa indoeurooppalaisista kielistä ja koska suomen kieli edustaa toista kielikuntaa, on mielenkiintoista selvittää, pätevätkö tehdyt yleistyksiset myös suomalaislasten sananmuodostukseen. Esimerkiksi englannissa sanoja voidaan muodostaa vähintään kahdellatoista eri tavalla, mutta lapsi käyttää niistä pääasiassa vain kolmea (Becker 1994: 204). Miten luo uudissanvoja suomalaislapsi?

Lopuksi pyrin osoittamaan, että uudissanojen luomisperiaatteet muuttuvat ja että tämä kehitys on sidoksissa lapsen konseptuaaliseen kehitykseen. Psykologit ovat havainneet, että nimeämisperusteet muuttuvat iän mukana. Merriman ja eräät muut (1993: 116) ovat

havainneet esimerkiksi, että nuoremmat lapset käyttävät testeissä nimeämisperusteena useimmin ulkonäköä, kun taas vanhemmat lapset nimeävät esineitä useimmin niiden käytötarkoituksen mukaan. Voisi olettaa, että päätelmiä nimeämisperusteista ja niiden muuttumisesta olisi mahdollista tehdä lasten uudissana-aineistoista, joita on koottu usean vuoden aikana.

Tutkimukseni pääaineistona on noin 500 uudissanaa, jotka on kerätty valikoimatta yhden lapsen (Elinan) spontaanista puheesta iässä 1;7-5;0 (hajaesimerkkejä sen jälkeenkin):

Ikä	Johdokset				Yhdyssanat	Yhteensä
	verbit	subst.	adj.	muut		
-1;11					1	1
2;0-2;11	29	26	16	6	26	103
3;0-3;5	26	45	28	4	66	169
3;6-3;11	10	49	13	2	38	112
4;0-4;11	22	31	8	4	10	75
5;0-	3	3	4	2	3	15
Yhteensä	90	154	69	18	144	475

Taulukko 1. Elinan uudissanojen määrä aineistossa.

Raija Lehtinen on ystävällisesti luovuttanut käyttööni tekemänsä muistiinpanot kahden lapsensa puheesta: Laurin puheesta 120 ja Elinan (tästä lähtien EL) puheesta 68 uudissanaa. Lisäksi olen ottanut huomioon muissa tutkimuksissa esiin tulleita suomalaislasten uudissanvoja (Kallio 1972, Räisänen 1975, Koistinen 1976, Kauppinen 1977, Orpana 1980, Häkkinen 1981, Niemi ja Niemi 1985, Karjalainen 1992). Olen myös verrannut näiden suomalaislasten uudissanvojen muodostusta muunkielisten lasten uudissanoihin (Clark 1981, 1982, 1993).

SUOMALAISLAPSEN UUDISSANAT

Lapsen mielikuvitus ja kielellinen luovuus ilmenevät monella tavalla. Vauva luo jokellellesaan monenlaisia äännöksiä, vähän vanhempana lapsi muodostaa omintakeisia taivutusmuotoja ja uusia sanoja. Kouluikäiset eivät tyydy leksikaalisiin uudennoksiin vaan ulottavat luovuutensa syntaktisiin rakenteisiin. Syntaksin luovina piirteinä voidaan nähdä esimerkiksi toisto sekä sanojen käyttö joustavammin eri sanaluokissa kuin aikuisten kielessä. Lapsia onkin verrattu taiteilijoihin, mainosihmisiin ja runoilijoihin (Kauppinen 1978, Söderbergh 1979, Orpana 1984, Leiwo 1985); yhteistä kaikille on juuri luovuus.

Lapsi luo ensimmäiset uudissanansa yleensä alle kahden vuoden ikäisenä (Mellenius 1993: 82, Clark 1993: 99, 146, 201, Raija Lehtisen muistiinpanot; Orpana 1980: 97-106). Elinan puheesta ensimmäiset selvät uudissanat ovat 1;11:n iästä. Eniten uudissanvoja syntyi kolmen vuoden iässä siten, että huippu oli neljännen vuoden alkupuoliskolla. Tämä on samaa ikäkautta, jona lapsen sanasto muutoinkin kasvaa kiihkeimmin. Mielenkiintoista kyllä myös metaforien muodostushuipun on todettu sijoittuvan suunnilleen samaan ikään,

2;7–3;6 (Elbers 1988). Tuon ikäiset lapset käyttävät myös eniten nonsense-sanoja.

Tämän tutkimuksen suomalaislapset suosivat johtamista uusia sanoja luodessaan; Elinan puheesta kootussa aineistossa johdoksia oli lähes 70 % (331 tapausta 475:stä). Yhdyssanojen muodostus ei ollut kovin produktiivista. Suomen kielestä on kyllä toisenkinlaista tietoa: yhdistäminen on mainittu joillakin lapsilla produktiivimmaksi sananmuodostustavaksi (Hyrkäs 1989: 84–85, Vartio 1992: 79, Vänntilä 1996: 138). Englannin kielessä yhdyssanojen luominen näyttää olevan huomattavasti tavallisempaa kuin johtaminen. Esimerkiksi erään lapsen spontaanin puheen uudissanoista oli iässä 2;0–4;11 70 % yhdyssanoja ja 20 % johdoksia (Clark 1993: 146–147). Englannissakin tulokset vaihtelivat suuresti aineistojen mukaan: Becker (1994) mainitsee, että hänen tutkimassaan aineistossa (yhden pojan puheesta) yhdyssanoja oli 60 % ja johdoksia vain 6 %.

Oman aineistoni lapset loivat uudissanoja kaikkiin sanaluokkiin. Suurimmaksi osaksi johdokset olivat substantiiveja; adjektiiveja ja verbejä oli huomattavasti vähemmän. Suurin osa substantiiveista (runsas 30 %) oli muodostettu johtimilla *Us* ja *in*, tavallisin adjektiivijohdin oli *inen* (jos komparatiivimuodot jätetään pois laskuista) ja eniten verbi-johdoksia syntyi johtimella *tA*. Silmiinpistävintä oli kuitenkin se, että käytössä oli suuri joukko eri johtimia. Yhdyssanat olivat melkein yksinomaan substantiiveja. Kaikista uudissanoista substantiivien osuus oli lähes 61 %. Esimerkkejä Elinan uudissanoista:

Johdoksia

Substantiiveja

Us: 2;7 *piilykset* 'piirtämisvälineet', 3;1 *välityks* 'värikynäkotelo', 3;1 *punnitus* 'vaaka', 3;3 *kuuntelus* 'stetoskooppi', 3;7 *leikkuukset* 'sakset', 3;11 *poimitukseen* 'poimimisaikanaan', 3;11 *kirkastus* 'taskulampun valokiila'

in: 2;5 *lakasin* 'lattiaharja', 2;10 *jalluttamii* 'jarruja', 3;4 *hiittimet* 'sukset', 4;0 *veivain* 'raastimen vääntöakseli', 4;2 *naksuttimi* 'munanleikkuri', 4;11 *soutimia* 'airoja'

ja: 3;6 *katteleja* 'katselija', 3;7 *syjäjä*, *keittijä* (mon. part.), 3;10 *varastajaita* 'varkaita', 4;1 *hyppääjä*

mis/mine(n): 3;5 *laulemiseen* 'laulamiseen', 3;10 *soittiminen* 'soitto', 'melodia', 4;0 *ryntskyttelemine*, 4;3 *kantamis* 'laukun kahva', 4;8 *kuivaamis* 'pyyhe'

mus: 2;9 *piilämyksiä* 'piirtojälkiä', 3;7 *liipumukseita* 'voimistelurenkaita', 3;7 *seisomukset* 'paperinukkien jalustat', 4;3 *pyärimykset* 'lauantaitanssit', 4;8 *leikkimys* 'leikki'

muita: 2;3 *kukkuli* 'Legoista rakennettu lelu, josta voi kurkistaa ja sanoa kukkuu', 2;9 *nappikka* 'nappi', 2;10 *laatta* (»raasta») 'teroitin', 3;0 *eijjoa* »Eijjo», mielikuvitusystävä', 3;3 *piste* 'injektioneula', 3;3 *laaste* 'teroitin', 3;5 *lukeman* 'sanomalehti', 3;6 *keltuais* 'keltainen puku', 3;6 *vetös* 'naru, josta vedetään pulkkaa', 3;7 *aitano* 'aita', 3;10 *muniaisen* pesä 'kanan pesä', 3;10 *käänti* 'kääntöveitsi, veitsi, jolla on ollut tapana kääntää lettuja', 4;2 *parsi* 'virkattu nauha', 4;10 *venykkeitä* 'voimisteluliikkeitä', 4;11 *hiihdot* 'sukset', 6;3 *lapomisto* 'mela', 9;9 eri *ylyyksille* 'eri korkeuksille'

Adjektiiveja

mpA: 2;6, 3;1 *palempa* 'parempi' 2;8 *isompa* 'isompi' 3;7 *valompa* 'valoisampi'

(i)ne(n): 3;6 *kualinainen* muna 'kuorittu'⁴ 3;11 *rääkälintakkinen* 'henkilö, jolla

⁴ Saman sanan ja samassa merkityksessä käytettynä on maininnut myös Koistinen (1976: 63) lapsensa Lauran puheesta: *nää munat on kuorinaisia* 'kuorittuja'.

on yllään lääkärin valkoinen takki' 4;3 *vääripperinen* 'esine, joka oli ylös-alaisin'

muuta: 3;4 *kuole*^x 'kuollut' 5;3 *taivaton* 'sellainen jossa ei ole taivasta', 7;1 maailman *yksimmänkertainen*

Verbejä

tA: 2;3 *haukkatan* 'saada toinen haukkaamaan', 3;4 ei oo *lähentäny* 'siirtänyt lähemmäs pöytää', 3;10 *hukutan*, 4;1 *kuoletan*, 2;3 *bettättä* 'kaataa vesimuki', 'kastua'?, 2;9 *voitamaan* 'voitelemaan', 3;2 *luukuttaa* 'kurkistaa', 'pilkottaa', 3;3 *veitsitä* 'leikkaa'; 2;2 *kukuta* 'kurkista ja sano kukkuu', 3;5 älä *hnhmtä*

tU: 2;5 *likkautuu* 'menee rikki', 3;10 *raikkaantuus* 'tulla raikkaaksi'

elefile/skele: 3;3 *uimaskelen* 'uiskentelen', 3;4 *piieskelen* 'piirtelen', 3;5 *piailailen* 'piereskelen', 3;11 *irtelee* 'irtoilee'

oi: 4;10 *rusettoimaan* 'solmimaan rusetille', 4;10 *ahmatoin* 'ahmin', 4;11 *simsaloin* 'taion'

muuta: 2;6 *kalhumaa* 'leikkimään karhu nukkuu -leikkiä', 2;7 *punnin* 'punnitsem', 2;9 *nokkaa* 'nokkii', 3;9 on *likkinyj* jalka 'on mennyt rikki'

Yhdyssanoja

subst: *pissapaikka* 'paikka, jossa pissataan', *taltuteippi* 'teippi, joka tarttuu', *keltosetä* 'juontaja', »setä joka kertoo»; *myymätäti*, *seisoipaikka*, *opetus-täti*, *lukemistöi*, *kutsumuslista* synttäreille 'kutsukirje', 2;6 *eväskassiin* 'eväskassiin', *autopunnitsa* 'autovaaka', *jäätölöpalikka* 'jäätelönpala', *pappelnukke*; *huppulattaat* 'kuomuvaunut', *läksyluaka* 'ruoka, josta kuuluu ääni »läks läks»', *liänikakka* 'vetelä uloste', 3;1 *lääkälinsuklaata* 'd-vitamiinisuklaata', 3;5 *maidompalanen* 'maitotahra', 4;8 *teipinlaitto* ja 3;2 *töihpäivä* 'työpäivä'

adj: 2;7 *ympylypäinen* 'pyöreä', 2;7 *hianotyypinen*, 3;6 *kaksvuatieane*, 4;3 *vääripperinen*

verbi: 3;10 *poissotav* vähä

Uudissanat muuttuivat vähitellen rakenteeltaan mutkikkaammiksi. Yhdyssanoissa määriteosa oli aluksi johtimeton sanavartalo sellaisenaan (esim. 2;2 *hyppänal* 'hyppynaru'). Myöhemmin lapsi alkoi käyttää sanoja, joissa määriteosana oli johdos (esim. 2;5 *nukkumapaikka*, 3;1 *myymätäti* 'myyjä'). Johdoksissa näkyi sama kehitys siten, että kahden vuoden iässä lapsi käytti konversiota, myöhemmin johdoksissa oli selvä johdinaines (esim. 2;7 *punni*, 3;1 *punnittus* 'vaaka').

Valtaosa uudissanoina oli lyhytikäisiä, usein ainutkertaisia esiintymiä. Pitkäikäisimpiä Elinan innovaatioista olivat muun muassa seuraavat: *simsaloida* 'taikoa' iässä 4;2–4;11, *kaaluttaa* 'kaataa' 3;1–3;8, *kastuttaa* 'kastaa' 4;5–4;10, *huppurattaat* 'kuomuvaunut' 3;2–4;3 sekä erilaiset (teko)paikkaa ilmaisevat sanat, kuten *nukkumapaikka* 2;5, *istu(imi)paikka* 2;7–3;2, *pissapaikka* 3;1, *venepaikka* 'satama' 3,4, *seisoipaikka* 3;7 ja *töipaikka* 4;0.

UUDISJOHDOKSET

Uudisjohdoksia oli Elinalla 331, Laurilla 105 ja EL:llä 45. Johdoksiksi olen katsonut myös sellaiset uudet sanat, jotka ovat syntyneet ilman johdinainesta (konversio), esimerkiksi sanat *hakka* ja *punni* seuraavissa esimerkeissä.

2;2 Ä: *mitä sä otat sieltä?*

E: *hakan*

Ä: *minkä?*

E: *hakan* // *lukikan* (hakkaa lusikalla lelua)

2;7 Ä: *mennään punnitsemaan paljonko sä painat*

E: *joo mä punnin* // *en itkep punnissa* (neuvolassa oli aiemmin itkenyt)

Eri johtimia oli käytössä kaikkiaan yli 40. Johdoksista melkein puolet oli substantiiveja (47 %), verbejä oli vajaa kolmannes (27 %) ja adjektiiveja viidennes (21 %). Yli puolet (53,5 %) kaikista oli peräisin kolmen vuoden iästä. Suurimmaksi osaksi lapsi käytti johtimia samoissa tehtävissä kuin aikuisetkin. Lapsi loi periaatteessa kaikkien merkitysryhmien sanoja. Muutamit ryhmät toki olivat harvinaisia (esim. ekvatiiviset ja moderatiiviset adjektiivit sekä momentaani- ja sensiiiverbit ja refleksiiviverbit, deminutiiviset substantiivit).

SUBSTANTIIVIT

Eri substantiivijohtimia oli käytössä noin kaksikymmentä. Kaikkiaan erilaisia substantiivijohdoksia oli 154.

Eniten oli (*t*)*Us*-johdoksia. Pääosa näistä oli käytössä kolmen vuoden iässä. Johtimen päätehtävä oli muodostaa välineennimiä ja tekopaikannimiä, ei siis teonnimiä tai teon tuloksen nimiä kuten aikuisten kielessä (ks. s. 553). Joukossa oli kaksi, jotka todennäköisesti perustuvat nominiin, muut olivat deverbaaleja. *in*-johdokset olivat kaikki selviä välineennimiä. Kahdessa tapauksessa Elina käytti sanan vokaalivartaloon perustuvaa yksikön nominatiivia (esim. 4;2 *naksuttimi* 'munanleikkuri').

Aineiston *ja*-johdokset olivat kaikki tekijännimiä ja jotkin jopa kielessä olemassa olevia sanoja. Elina on kuitenkin käyttänyt niitä tavalla, joka osoittaa, että hän on muodostanut sanat itse senhetkiseen tarpeeseen eikä ole poiminut niitä leksikostaan. Huomiota kiinnitti sana *varastaja*, joka on muodostettu verbistä aivan muiden tekijännimien tavoin. Ilmeisesti lapsi ei ole tuntenut sanaa *varas*, josta *varastaa*-verbi alun perin on johdettu.⁵ Muut aineiston *ja*-johdoksista ovat aivan käypiä,

ja-johdosten esiintymät rajoittuvat ikään 3;3–4;1, puolet niistä muutaman päivän jaksoon (ajalle 3;7;6–3;7;12). Niiden runsas esiintyminen saattaa liittyä roolien oivaltamiseen ja ikäkaudelle tyypilliseen roolileikkien leikkimiseen. Nämä tekijännimet esiintyvät myös erikoisentyypisissä nominaalisissa ilmauksissa, ja samaan aikaan Elinan puheessa oli havaittavissa muutakin nominaalistusta. Samanlaista taipumusta saattoi nähdä myös muiden lasten aineistoissa.

Aineiston *minen*-johdoksille on olemassa runsaasti malleja, onhan *minen* kieleemme yleisimpiä johtimia. Muutama esiintyi nominatiivissa muodossa, joka on abstrahoitu partitiivista, esim. *kuivaamis* ja *kantamis* (muutenkin tässä iässä esiintyi sellaisia nominatiiveja kuin *koululais*, *nais* jne). Osa näistä on teonnimiä (3;5 *laulemiseen* 'laulamiseen', 4;0 *ryntskyttelemine*), osaa on käytetty välineennimenä (4;8 *kuivaamis* 'pyyhe').

⁵ Johdoksen *varastaja* on kirjannut myös Koistinen (1976: 120) Lauran puheesta. Kun tyttö huomasi, että laukku oli varastettu porraskäytävästä, hän sanoi: *ai ai niitä varastajia*. Esimerkiksi saksankielisillä lapsilla näyttää olevan päinvastainen ongelma: Clark (1982: 409) mainitsee 4;4:n ikäisen lapsen innovaation *dieben* (pro *stehlen*) 'varastaa', joka on syntynyt substantiivin *der Dieb* 'varas' pohjalta.

mUs-johdokset olivat kaikki deverbaaleja teon-, teon tuloksen, teon kohteen ja väli-neennimiä. Omia *e*-johdoksia oli muutama: *Piste* esiintyi sekä merkityksessä 'neula' (3;3) että 'kuumemittari' (3;7). *Piste* ja *laaste* olivat tekemisen välineitä, *venykkeet* ilmaisivat venytyksen tulosta.⁶

Tässä mainittujen yleisimpien substantiiviudennosten lisäksi oli vajaat kolmekymmentä muuntyyppistä johdosta, joihin kuuluu myös useita konversiotapauksia. Tavallisesti ne olivat verbikantaisia, esim. *haka/n* < hakata, *punni/ssa* < punnita, *laatta* < raastaa, *ohja/t* < ohjata, *maala/n* < maalata jne. Muita käytettyjä johtimia olivat esimerkiksi *mUs* (*liipumukseita*), *ntä* (*äitintä*), *sku* (*kumpsku*, *Jotsku*), *y* (*pitely*), *ös* (*vetös*) sekä *mA* (*lukeman*). Kauppinen esittää (1977: 194), että suurin osa hänen poikansa luomista *mA*-johdoksista voitaisiin selittää pohjautuviksi *mennä tekemään*, *olla tekemässä* -rakenteisiin. Kummallakin Elinan *ma*-johdoksella sen sijaan näyttäisi olevan yhteys pikemminkin agenttipartisiippiin. *Aitano* ja *äitintä* olivat analogisia muotoja, joissa johdin ei tuo sanaan mitään uutta merkityssisältöä (vrt. *kartano* ja *isäntä*). Elinan kielessä johdin siis saattoi puuttua (aluksi) tai olla uudissanassa tarpeellinen, määrämerkityksen sisältävä elementti taikka ylimääräinen, ainakin vaikeasti tulkittava lisä.

Eräässä vaiheessa Elina käytti huomiota herättävän paljon nominaali-ilmauksia verbi-ilmausten sijasta. Näiden nominaalikonstruktioiden käyttö edellytti joskus uusia johdoksia, joskus substantiiveja, joskus adjektiiveja.

3;1 *hei nää laapipyälät on koljauksii* 'rosoisemmat pyörät on korjattava'

3;3 E: *oliks tää [kirja] niillä käytenä?*

Ä: *mitä?*

E: *käyttikö ne tätä ne tälit [tädit]?*

3;4 *paan ne syttyyn / sytytä ne kynttilät // sitt on niinkuj joulu*

3;7 *silloin punahilkka meni koputukseen eiku painoi ovikelloa ja ovi aukes*

3;11 *näin hämmennyksellä tulee* 'hämmentämällä'

4;9 *sit kum mun tukka on vähä kasvempi*

Ei varmaankaan ole sattumaa, että tällaisia nominaali-ilmauksia alkoi esiintyä samaan aikaan kun verbien nominaalisysteemi oli kehittymässä. (Vrt. myös Itkonen 1977: 21.) Lapsi oli huomannut, että verbien lisäksi on vaihtoehtoisia keinoja ilmaista tekemistä, ja hän sovelsi oivallusta laajasti.⁷

⁶ Neljäs samantyyppinen oli sana *sääde*. Se esiintyi iässä 4;4 ja tarkoitti vaihtelevasti auringon säteitä, kukan keskustaa taikka kukan terälehtiä. Pikemmin kuin uudisjohdokseksi sana lienee tulkittava semanttiseksi siirtymäksi (*säde*), jonka taivutus tuotti hämmennystä.

nyt vissiiin tää säädem mahtuu 'kukan keskustaa'

täss om punaset säädet 'kukan terälehdet'

mä jouduin rikkomaan yhden sädeen

⁷ Samanlaisia nominaali-ilmauksia on kirjattu myös ainakin Laurin (Lehtisen muistiinpanot) ja Matti-Juhanin (Orpana 1980) puheesta kolmen vuoden iästä:

L: *kun valot on pantu sytyksiin / auto on seisoksissa / ratti on käännöksissä / kun joku esine on seisoksissa niin voi luulla että se liikkuu*

M.-J: (selostaa ikkunasta näkemäänsä) -- *ja portti on ihan kaaduksissa ja jonkun tumput on tiellä / (piirtää puuta) tää on ihan kaatunu tää on ihan huojuksissa, myrsky on sen kaatanu*

ADJEKTIIVIT

Adjektiivisia uudisjohdoksia oli 69. Suuri osa, 42 %, oli analogisia komparatiivimuotoja, jotka oli muodostettu abstrahoimalla taivutusmuodoista. Nämä olivat yleisiä ennen 3;1:n ikää, jolloin viimeinen on merkitty muistiin. Rinnalla esiintyi kuitenkin koko ajan muutamia normaalejakin muotoja (*isompi*). Mielenkiintoinen piirre näissä on se, että kaikki uudet komparatiivivartalot olivat kolmitavuisia, nekin, joiden olisi pitänyt olla pitempiä, esim. *hiljempä* 'hiljaisempi', *keskemmät* 'keskimmäiset', *matemalle* 'matalammalle', *täytempi* 'täysinäisempi', *likampi* 'likaisempi'. Tämä ei voinut olla fonotaktinen rajoitus, sillä samassa iässä Elina käytti myös pitempiä sanoja. On mahdollista, että kyseessä oli morfotaktinen rajoitus: »jos morfeemi — tässä komparatiivisuffiksi — kasvattaisi sanavartalon yli kolmen tavun mittaiseksi, perusvartaloa lyhennetään». Toinen mahdollisuus on, että lapsi ei muodostanutkaan komparatiivimuotoja adjektiivivartaloista vaan myös substantiivivartaloista (esim. *valo* > *valompaa*, ei *valoisa* > *valoisampaa*), verbivartaloista (*kasva-* > *kasvempi*, huomaa *a* > *e*) ja partikkelivartaloista (*keske/llä* > *keskemmät*, *al/haa/lla* > *alheemalla*, *enne/n* > *ennempi*; 3;4 *mä olin sua ennempi*). Leksikossa oli muitakin merkkejä siitä, että sanaluokat eivät vielä olleet kokonaan eriytyneet.

Varsinaisia adjektiivi-innovaatioita oli 40, suurin osa johtimella *inen* muodostettuja. *inen* oli niin ekspansiivinen, että Elina käytti sitä myös sanoissa, joihin se ei olisi kuulunut, esim. 3;2 *tummalluskeine* 'tummanruskea', 3;8 *paljaset* 'paljaat', *kaksvuatiaane*, *tummanen* 'tumma', *mustanen* 'musta', 4;1 *värikkäinen* 'värikäs'. Hän näkyi merkitsevän sillä systemaattisesti sentyyppiset adjektiivit, jotka olivat hänestä ehkä muuten adjektiiveina opaakkeja, eivät siis tarpeeksi adjektiivimaisia (*paljas*, *-vuotias*, *värikäs*; *tumma*, *musta*).

VERBIT

90 verbijohdoksesta neljä yleisintä tyyppiä muodostivat 81 % koko määrästä. Kaikkiaan eri verbinjohtimia oli käytössä toistakymmentä. Suurimman verbijohdosten ryhmän muodostivat *tA*-johdokset. Siihen kuului sekä kausatiiveja (joiden kantasana on verbi) että faktiiveja (joiden kantana on nomini). Kausatiivien merkitys oli Elinan käytössä niin kuin yleiskielessäkin tavallisesti 'aiheuttaa että *x*, jossa *x* = kantaverbi'. Jotkin näistä olivat pitkäikäisiä kuten *kaaluttaa* 3;1 ja 3;8 sekä *kastuttaa* 4;5 ja 4;10. On tietenkin myös mahdollista, että lapsi loi ne uudelleen sillä hetkellä kun hän tarvitsi niitä. Faktiivijohdoksissa kantasana oli selvästi näkyvissä: joskus se oli substantiivi, joskus adjektiivi. Suffiksin tehtävä oli tehdä verbi, jonka merkitys oli kantasanan mukaan lähinnä joko instruktiivinen (esim. *voitamaan* 'voitelemaan') tai instrumentatiivinen (*veitsitä* 'leikkaa'). Joskus johdos syntyi myös interjektion pohjalta, esim. *kukuta* < kukkuu, *huhutan* < huhuu, *hnhmtä* < hm (ks. kohta Muut s. 558).

oi-johdokset oli johdettu substantiivista tai interjektioista. Merkitykseltään ne olivat instrumentatiivisia (esim. *rusettoimaan* 'solmimaan rusetille') tai essentiaalisia (*ahmatoin* 'syön niin kuin ahmatti'). Tämä tyyppi oli pääosin käytössä neljän vuoden iässä, vaikka haarukka ulottuukin 3;11:stä 6;3:een. Tyypin käytölle on selvät syyt: se on kielessä produktiivi ja sitä on helppo taivuttaa, eli sanan hahmo pysyy samanlaisena eri taivutusmuodoissa, kun äännevaihteluita ei tapahdu. Muihin uudisverbeihin verrattuna *oi*-tyyppi on

▷

kuitenkin silmäänpistävän myöhäinen: ensimmäinen esiintymä on vasta iästä 3;11, kun kausatiiveja, frekventatiiveja ja refleksiivejä oli ollut käytössä jo kolmen vuoden alusta lähtien.

tU-johdokset olivat merkitykseltään passiivis-refleksiivisiä (esim. *likkautuu* 'menee rikki') tai translatiivisia (*raikkaantuu* 'tulee raikkaaksi'), ja *ile/ele/skele*-johdokset ilmaisivat frekventatiivista tai kontinuaatiivista tekemistä (*pialailen* 'piereskelen', *irtelee* 'irtoilee', *uimaskelen* 'uiskentelen').

Lisäksi oli joitakin hajatapauksia, enimmäkseen konversion kautta syntyneitä (esim. *punnin* 'punnitsen' < *punni* 'vaaka', *kalhumaa* 'leikkimään karhu nukkuu -leikkiä').

MUUT

Uudisadverbejakin syntyi, vaikka huomattavasti niukemmin kuin substantiiveja, adjektiiveja ja verbejä. Esim. 2;0 *ylämällä* 'korkealla', 2;3 *pyälikh* 'pyörryksiin?', 3;5 *maallaan* 'makuullaan', 3;7 *yhtätellen* 'yksitellen', 4;8 *pussailaan* 'suu supussa'. Interjektioille oli ominaista, että ne syntyivät ääntä jäljittelemällä ja niitä käytettiin toistoina kahdesta neljään kertaa peräkkäin. Tällaisia on käytetty muun muassa seuraavissa esimerkeissä: 3;2 *tästä tiksautetaan näin tiks*, 3;6 *tää* [lautanen] *lapisee niin et 'aa 'aa 'aa 'aa // tää lapisee aaks / tää lapisee aakiljaimeks*. Kaksi ordinaaliakin esiintyi, kumpikin iässä 5;0: *viidenes* 'viides' ja *neljännes* 'neljäs'.⁸ Nämä nominatiivit on muodostettu taivutusvartalon perusteella.

YHDYSUUDENNOKSET

Elinan omia yhdyssanoja oli aineistossa 144. Lähes kaikki olivat substantiiveja; joukossa oli yksi verbi ja kahdeksan adjektiivia.

Yhdyssubstantiivien ylivoima on ollut havaittavissa sekä suomalaislasten että muunkielistenkin lasten uudissanoissa. Miksi lapsi sitten ei muodosta yhdysadjektiiveja tai yhdysverbejä? Johtuuko se siitä, ettei ympäristön kielessä ole niille juuri malleja? Käyttähän lapsi epäproduktiiveja johtimiakin. Onko attribuutin ja pääsanan suhde niin läheinen, että ne voi liittää yhdeksikin sanaksi, mutta esimerkiksi verbin ja sen argumentin suhde niin höllä, että niitä ei voi? Näyttää siltä, että jos suhde on kiinteä, verbin voi nominaalis-
taa ja se saa adjektiiviattribuutin, joka modifioi substantiivia, mutta yhdysverbiä ei synny.

Niissä tapauksissa, joissa alkuosa oli deverbaalinen, osien suhde oli normaalisti sellainen, että määritteen asema on sama kuin vastaavan relatiivilauseen, jonka voisi ajatella määrittävän substantiivia. Varhaisissa muodosteissa Elina käytti verbivartaloa ilman selvää johdinainesta. Myöhemmin hän alkoi käyttää sanoja, joiden määriteosassa oli erilaisia johtimia. Näissä alkuosa on kuitenkin usein johdos, jota ei sellaisenaan käytetä itsenäisenä sanana. Näyttää siltä kuin lapsella olisi ollut mielessään verbi, joka jostakin syystä ei pelkästään riittänyt. Hänen täytyi käyttää mutkikkaampaa muotoa kuin pelkkää ver-

⁸Lehtisen Elinalla *viidenes* 'viides' esiintyi jo kahden vuoden iässä ja Laurilla *kahdennessa* 'toisessa' kahden vuoden sekä *kahdennenki* 'toisen' ja *kolmannes* 'kolmas' kolmen vuoden iässä.

bivartaloa, ikään kuin hän olisi huomannut, että yhdyssanan alkuosa on usein jotain muuta kuin pelkkä sanavartalo.

Suurimmassa osassa niitä aineiston tapauksia, joissa yhdyssanan alkuosa oli denomiinainen, määriteosa oli nominatiivissa. Vain muutamassa sanassa yhdyssanan määriteosa oli genetiivissä ja yhdessä illatiivissa.⁹ Nämä ovat luonnollisesti mutkikkaampia ja hankalampia muodostaa. *Töi* pysyi määriteosana kautta aineiston, siis myös 3;1 *töipuse-lo*, 3;4 *töipäivä* ja 4;0 *töipaikka* (< *mennä töihin*). Yhtäkään *työ*-alkuista yhdyssanaa ei esiintynyt.

Yhdysuudennokset sijoittuivat odotuksenmukaisesti suhteellisen harvoin merkityskategorioihin. Suurin osa niistä oli substantiiveja, ja ne — aivan kuten substantiivijohdoksetkin — olivat suurimmaksi osaksi spesifioivia esineen ja olennon nimiä.

SANANMUODOSTUKSEN YLEISIÄ JA ERITYISIÄ PERIAATTEITA

Uudissanojen muodostuksessa tuli näkyviin sekä universaaleja ja kielikohtaisia että yksilöllisiä piirteitä. Eri kielissä lapset muodostavat uudissanvoja pääasiassa samoilla (kielen sallimilla) keinoilla: yhdistämällä ja johtamalla. Uusia sanoja syntyy myös suurin piirtein samoihin merkityskategorioihin. Kielestä riippumatta lapset tarvitsevat lisää sanoja enimmäkseen ilmaisemaan välinettä, tekijää tai toimijaa sekä tekemistä, toimimista ja tapahtumista. (Clark 1981: 299, Becker 1994: 196.) Uudissanojen muodostustapa näyttää kuitenkin olevan sidoksissa myös kielityyppiin, vaikka Clark (1993: 242) onkin käsittänyt sen universaaliksi. Kielikohtaisuus näkyy muun muassa siinä, että englantilaislapset luovat uudissanvoja enimmäkseen yhdistämällä ja konversion avulla, kun taas suomalaislapset pääasiassa johtamalla ja yhdistämällä.

Edelleen kielestä johtuu, että englantilaislapset eivät muodosta lainkaan deverbaaleja verbijohdoksia, kun taas suomessa lapset luovat niitä runsaasti. Englantilaislasten puheessa deverbaalit nominit (*a stir* 'lusikka' ja *a rub* 'pyyhekumi') ovat harvinaisia innovaatioita, mutta suomalaislapset muodostavat niitäkin runsaasti (samoin unkarilaislapset).¹⁰ Paitsi että suomalaislapset muodostavat verbeistä välineennimiä, he luovat niistä myös tekijän- ja teonnimiä.

Denominaalisista verbijohdoksista englantilaislapsilla oli eniten instruktiivisia ja instrumentatiivisia innovaatioita (Clark 1982: 404). Elinan puheessa suurimman merkitysryhmän muodostivat faktiiviset verbijohdokset (12/25; esim. 4;1 *elä vaan likannam mum paitaa*; 4;5 *mä valkennan tällä*); suomalaislasten yhteisaineistossakin faktiiviset ja translatiiviset olivat tavallisimpia johdoksia.

Uudissanojen muodostuksen tutkiminen paljastaa lasten välillä myös yksilöllisiä eroja. Eri lapset näyttävät samassakin kielessä suosivan määrättytyypistä sananmuodostusta

⁹ Vrt. Niemien sanaan *töihinpäivä* (1985: 156) ja EL:n iässä 2;4–2;5 käyttämiin sanoihin *töihinkassi*, *töihikengät* ja *töihinmenopaita* (Lehtisen muistiinpanot).

¹⁰ Clark (1993: 172) esittää, että unkarilaislapset alkavat muodostaa johtimen avulla tekijän- ja välineennimiä kolmen vuoden iästä ja ominaisuudennimiä 4–5 vuoden iästä. Suomalaislasten ensimmäiset vastaavat johdokset on kirjattu jo kahden vuoden iästä alkaen. Ero johtunee Clarkilla käytettävissä olleen aineiston pienenä koosta.

ja muun muassa määräjohtimia. Toiset lapset muodostavat mieluummin yhdyssanoja, toiset johdoksia. Eräs lapsi käytti produktiivisesti johdinta *jUs* (Kallio 1972: 12, 71), jota muut lapset eivät lainkaan käyttäneet. Toinen muodosteli useita *lA*-johdoksia (Niemi ja Niemi 1985: 155–156), muut eivät. Kolmannen suosiossa olivat erässä vaiheessa *li*-substantiivit (Räisänen 1975: 261). Neljäs taas loi muista poiketen erityisen runsaasti adjektiivin perustuvia translatiivisia *ne*-verbejä, esim. *ilteneekö*, *vauvenenko*, *pullenee* (Raija Lehtisen muistiinpanot).

Mahdollisesti lapset kiinnittävät huomionsa tarkoitteiden eri piirteisiin. Esimerkiksi Elina muodosti runsaasti varsinkin ääneen perustuvia uudissanoja. Muiden suomalaislasten uudissanoista ei tällaisesta löytynyt merkkejä.

PRODUKTIIVIUDEN OSUUS

Eri johtimet ovat eri määrin produktiiveja ja samojenkin johdinten produktiivius voi vaihdella eri aikoina. Produktiivisuhteet muuttuvat myös lapsen puheessa, mutta nopeammin. Jokin johdin voi olla produktiivi esimerkiksi muutaman päivän ajan ja sen jälkeen menettää produktiivutensa. Johtimet ovat erilaisia myös siinä suhteessa, miten helposti ne ovat yhdistettävissä määrämerkitykseen. Lisäksi toiset johtimet ovat semanttisesti läpinäkyvämpiä kuin toiset.

Produktiiviuden on todettu vaikuttavan voimakkaasti sananmuodostukseen: pienet lapset omaksuvat ensin produktiiveimmat suffiksit (mm. Clark 1981, 1982, 1993; Clark ja Cohen 1984). Suomalaislapsetkin näkyvät johtavan uusia sanoja produktiivien johtimien avulla, esimerkiksi välineennimiä johtimella *-in* ja tekijännimiä johtimella *jA* sekä verbejä *tA*-johtimella. Toisaalta suomalaislapset johtavat uusia sanoja myös epäproduktiiveilla suffikseilla. Tämä on luonnollista. Lapsellahan on toistaiseksi niin vähän kokemusta ja tietoa kielestä, ettei hän voi tietää, mitkä suffiksit ovat produktiiveja ja mitkä eivät tai mitkä sanatyypit kenties ovat leksikaalistuneita ja mitkä eivät. Esimerkiksi Häkkinen mainitsee (1981: 13) lapsensa puheesta yhden *ea*-johdoksen: »*yks sieni oli ihan lohkea*» 'lohjennut'; Lehtisen Laurin puheesta on myös kirjattu yksi *ea*-johdos ja lisäksi *iö*-johdos: *roseampaa* 'rosoisempaa [asvalttia]', *maailman kiltein kulttiö* (edellä oli kyllä ollut puhetta hirviöstä). Ja vaikka Kallio sanoo (1972: 71), että lapsen johdokset ovat täysin kielen johtomallien mukaisia, hänkin mainitsee lapsen kielestä uniikkeja, vain lapsen idiosynkraattiseen kielioppiin perustuvia muodosteita.

Suomen kielen epäproduktiiveista johtimista produktiiveiksi lasten kielessä on mainittu muun muassa *jUs* (Kallio 1972: 12, 71), *lA* (Niemi ja Niemi 1985: 155–156), *mA* (Kallio mts. 71, Kauppinen 1977: 193–194), *mUs* (Häkkinen 1981: 13, Niemi ja Niemi mp.). Nämä eivät ole erityisen produktiiveja aikuisten kielessä — eivät myöskään esimerkiksi Elinan kielessä. En havainnut Elinalla esimerkiksi yhtäkään omaa *lA*-johdosta. Ilmeisesti eri lapsilla on myös osaksi eri johdinsuosikkeja.

Kun produktiivius ei ole vaikuttanut ja malli on kuitenkin saatu aikuisten kielestä, täytyy päätellä, että lapsen käyttämät suffiksit ovat tavalla tai toisella olleet lapsen kannalta salientimpia kuin muut. Tätä tukee se havainto, että eri lapset näkyvät suosivan epäproduktiiveistakin johtimista samoja. Ainakin edelliset ovat niin läpinäkyviä, että niitä voi helposti käyttää mallina uusille sanoille. Se mistä sananmuodostuskeinosta tulee lapsen kielessä produktiivi, ei siis riipu pelkästään sen frekvenssistä kieliympäristössä vaan mitä suurim-

massa määrin tyypin morfologisesta ja semanttisesta salienssista. Produktiivisuuden osuus uudissanojen muodostuksessa riippuu siitä, miten paljon lapsi jo tietää (Clark 1981: 320–321). Uudissanojen muodostusperiaatteet näyttävät siis muuttuvan iän mukana. Saman havainnon voi tehdä suomalaislapsenkin puheesta.

SYNTYYKÖ UUDISSANOJA SÄÄNTÖJEN VAI ANALOGIAN VARASSA?

Kysymystä siitä, onko innovaatioissa kyse analogisista yksittäistapauksista vai lapsen abstrahoimista säännönmukaisista tuotoksista, on vaikea ratkaista. Voidaanko analogiaa ja sääntöä ylipäätään erottaa toisistaan? Ehkä analogiamalleja voi olla monenlaisia, mutta sääntö tuottaa vain yhdenlaisia muotoja. Tämän mukaan voisi ajatella, että lapsi ei varsinaisesti analysoi suffikseja erikseen vaan käyttää analogioita. Jos innovaatiot nimittäin syntyisivät säännön varassa, sen täytyisi olla suhteellisen yksinkertainen ja silloin odotaisi suppeampaa johdosvalikoimaa. Aineisto viittaa pikemminkin analogiaprosessiin, jossa malli vaihtelee ja synnyttää sen rikkauden, mikä spontaanista puheesta kerätyssä aineistossa tulee näkyviin mutta elisitoidussa aineistossa ei.

Räisänen (1975: 261–266) ilmaisee asian niin, että lapsella on kyky yhdistellä elementtejä (sanoja, sanavartaloita ja suffikseja) uudella ja luovalla tavalla. Tämä on itse asiassa aivan sama kyky, jota lapsi tarvitsee syntaksin kehittyessä muodostaessaan uusia ennen kuulemattomia lauseita. Lapsella on muistissaan vastaavia muita sanoja, joita hän pystyy analysoimaan ja joiden pohjalta hän yhdistelee elementtejä uusiksi sanoiksi. Hänellä on kyky tunnistaa malleja ja sekä semanttisia että morfologisia korrelaatioita, ehkä myös kyky abstrahoida sääntöjä ja käyttää niitä uusien sanojen muodostamiseen. Uudissanat syntyvät erilaisten semanttisten ja morfologisten korrelaatioiden varassa.

Kuten Räisänen (1978: 333–339) on huomauttanut, johdosten hallinnassa on muistilla vieläkin tärkeämpi osuus kuin taivutuksessa. Johdosketjut ovat usein aukollisia ja kieltenpuhujan on muistettava, mitä johdoksia on olemassa, mitä ei. Tällaisen aukollisen ja korrelaatioiden varassa elävän systeemin oppiminen ja hallitseminen edellyttää paitsi muistia myös pitkää ja monipuolista kokemusta kielestä. Tästä syystä voi olettaa, että suomalaislapset loisivat runsaammin uudisjohdoksia kuin lapset, jotka oppivat sellaista kieltä, jossa derivaatiosysteemi on suppeampi ja säännöllisempi kuin suomessa.

YKSI MERKITYS, YKSI MUOTO VAI MONTA MERKITYSTÄ, MONTA MUOTOA?

Clark (1981: 322–324) on esittänyt, että uudissanoja muodostaessaan lapset noudattaisivat systemaattisesti yksi merkitys – yksi muoto -periaatetta.¹¹ Hänen mukaansa tämä ei tarkoita sitä, että kaikki lapset rajoittuisivat samojen keinojen käyttöön, vaan sitä, että kun lapsi on tehnyt valintansa, hän pysyy siinä ja muodostaa esimerkiksi englannin kielessä *man*-muodolla kaikki tekijännimet (esim. *garden-man* johdoksen *gardener* sijasta). Aineistoni antaa kuitenkin aivan toisenlaisen kuvan. Elina loi kolmen vuoden iässä tekijännimiä rinnakkain sekä *ja*-johtimella että yhdistämällä: *katteleja* 'katselija', *keittijä* 'keit-täjä', *varastaja* 'varas'; *myymätäti* 'myyjä', *ostatäti* 'asiakas', *lentotäti* 'lentoemäntä',

¹¹ Hän mainitsee kyllä toisaalla (Clark 1993: 134), että suurin piirtein samaa merkitystä ilmaistaan usein monien eri keinojen avulla.

opetustäti 'opettaja', *keltosetä* »*kertosetä*» 'juontaja', *mansikkasetä* 'mansikanmyyjä'. Niin ikään aineistossa on 42 välineennimenjohdosta, joiden muodostamisessa oli käytetty yhtätoista eri johdinta (ks. taulukkoa 2). Suurin ryhmä, *in*-johtimiset, muodosti neljänneksen koko aineistosta.

<i>in</i>	<i>lakasin, hiittimet</i>
<i>e</i>	<i>piste</i> 'injektioruisku', <i>laaste</i> 'teroitin'
<i>tus</i>	<i>punnittus</i> 'vaaka'
<i>mis</i>	<i>kantamis</i> 'laukun kahva', <i>kuivaamis</i> 'pyyhe'
<i>mus</i>	<i>seisomukset</i> 'paperinukkien jalustat', <i>liipumukseita</i> 'renkaat'
<i>ös</i>	<i>vetös</i> 'naru, josta vedetään'
<i>ma</i>	<i>lukema</i> 'lehti'
<i>i</i>	<i>käänti</i> 'lettujen kääntöveitsi'
<i>y</i>	<i>pitely</i> 'huuliharppu'
<i>o</i>	<i>hiihdot</i> 'sukset'
<i>sto</i>	<i>lapomisto</i> 'mela'
<i>o</i>	<i>hakan, laatta</i> 'teroitin', <i>ohjat</i> 'ohjaimet', <i>maalat</i> 'maalausvälineet'

Taulukko 2. Innovatiivisissa välineennimijohdoksissa käytetyt johtimet ja esimerkkejä.

Todisteena siitä, että lapsen derivaatiojärjestelmä ei ole — toisin kuin Clark väittää — vakiintunut eikä säännöllinen, on myös se, että lapsi luo samoihin merkityksiin eri aikoina erirakenteisia johdoksia, esim. Elina: 'vaaka' *punni* 2;7, *punnittus* tai *punnitsa* 3;1; 'rikkoontua', 'mennä rikki' 2;5 *likkautua*, 3;1 *likkoa* (*voi ku tää likkoi multa*), *likkoutua*, 3;5 *likkeentyä*, 3;9 *likkiä* ja *likkoutua*, 4;4 *dikkoontui*. Merkitystä 'ahmia' Elina ilmaisi neljän eri verbin avulla:

4;4 E: *pikkulintu täällä ahnee* (oli olevinaan pikkulintu)

A: *ahmii*

E: (vähän ajan kuluttua:) *pikkulintu täällä ahnii pikkulintu näin paljo ahnii*

kato / se ahnii

4;5 *mä oon lokotiili mikä ahnii kaikki ruuat*

4;8 *kyllä mä ahmatin kohta " toisen lautasen*

4;11 *tää on niin hyvää et mä ahmatoin nää kaikki*

Lapsi loi ilmeisesti sanan aina uudelleen silloin, kun sitä tarvitsi. Johtimen valinta ei kuitenkaan ollut järjestelmällistä. Jos lapsi todella muodostaisi vain yhden uudissan yhta merkitystä varten, valikoima ei voisi olla niin runsas ja muuntelevainen kuin se tässä aineistossa on. Hänellä näyttää olleen käytössään enemmän keinoja kuin ilmaistavia merkityksiä.

Selvä ero Clarkin tutkimustulosten ja omieni välillä johtuu ehkä tutkimusaineistojen luonteesta. Clark (1981) käytti pääasiassa elisitoitua aineistoa. On helppo ymmärtää, että koetilanteessa, jossa lapsi joutuu muodostamaan pyynnöstä uusia sanoja, hän takertuu yhteen tyyppiin. Spontaanista puheesta kerätty aineisto tuo ehkä monipuolisemmin esiin,

mitä sananmuodostuskeinoja lapsella kaikkiaan on käytössään. Toinen syy eroon voi olla tutkittavien kielten erilainen luonne (toisaalta englanti, saksa tai ranska ja toisaalta suomi). Suomen kielessä on enemmän johtimia, ja yhdyssanojenkin muodostusmahdollisuudet ovat monipuolisemmat kuin englannissa. Jos kielessä on runsaasti eri vaihtoehtoja, lapsi ehkä käyttääkin niitä vaihtelevammin.

Lapsen uudissanoille on luonteenomaista, että niiden merkitys on sidoksissa kontekstiin: sitä ei voi johtaa suoraan morfeemien merkityksistä. Clark ja Clark (1979) puhuvatkin kontekstuaaleista. Ne eroavat muista sanoista siinä, ettei niillä ole denotatiivista (kuten esim. sanalla *koira*) eikä indeksaalista (kuten esim. sanalla *se*) merkitystä, vaan niiden merkitys voi vaihtua ja se määräytyy kontekstin mukaan. (Clark ja Clark mts. 782; Clark 1981: 307; 1982: 393.) Clark esittää jopa, että kontekstuaaleilla olisi ääretön määrä potentiaalisia merkityksiä ja että innovaatiota voidaan käyttää yhdessä tapauksessa yhdessä merkityksessä ja toisessa tapauksessa toisessa.

Elinakin käytti joskus sanoja, joilla oli eri merkitys eri konteksteissa. Esimerkiksi sanan *poikke* hän tuotti kahdessa eri tilanteessa. Toisessa sillä oli merkitys 'katkaista' (2;8 *ei saas sit poikke* 'katkaista') ja toisessa 'mennä poikki' (3;5 *sit ne poikke* 'menevät poikki'). Substantiivina *piste* hän käytti iässä 3;3 merkitsemään 'injektioneulaa', mutta neljä kuukautta myöhemmin (3;7) 'kuumemittaria'.¹² Sanaa *välitys* [väritys] hän käytti kolmessa eri merkityksessä: 'värikynäkotelo' (3;1 *täälä se välityks taitaa ollakki*), 'värittäminen' (3;7:21 *eihän se oov välitystä* kysyi, kun aikuinen kirjoitti vieressä) ja kolmanneksi epä-määräisemmin värikyseen liittyvästi (3;7:8 *mut nuahan ei oo ihan välityksessä* 'noitahan ei ole väritetty'). Huomionarvoista on kuitenkin, että aineistossani ei ole yhtäkään tapusta, joka osoittaisi, että samaa uudissananaa olisi käytetty eri merkityksissä samaan aikaan. Tämä vähentää mielestäni sen väitteen painoarvoa, että sanoilla olisi lapsen mielessä pelkästään kontekstin perusteella rakentuva merkitys.

On odotuksenmukaista, että eri lapset muodostavat myös samanlaisia innovaatioita samoihin merkityksiin. Tällaisia melkein kaikkien lasten käyttämiä uudisjohdoksia ovat esimerkiksi *kuolluttaa* tai *kuolettaa* 'tappaa', *kastuttaa* 'kastaa', *kaaduttaa* 'kaataa', (mm. Elina, Niemet 1985: 156), *hiihtimet* 'sukset', *soutimet* 'airot' (mm. Elina, Orpana 1980). Koska suomen johtosysteemi on rikas ja monipuolinen, samoja innovaatioita syntyy myös eri merkityksiin, esim. *palauttaa* 'paloitella, rikkoa' < pala (Kallio 1972: 49), 'sytyttää lamppu' < *palaa* (L. Lehtinen) ja 'aiheuttaa että palaa' < *palaa* (Elina: *hei " palautas sit taas pohjaan se pinaattikeitto*); *maiste* 'maistos', 'makupala' (*annam mulle yks maistes siitä* [lihasta], Kallio 1972), Elinalla *mehumaiste* 'hetki, jolloin tekee mieli mehua'.

UUDISSANAT — LAPSEN KÄSITEJÄRJESTELMÄN KUVA?

Mielenkiintoinen kysymys on, heijastaako uudissanojen muodostus lapsen käsitejärjestelmää. Yleisesti tiedetään, että kun lapsen mielessä hahmottuu uusia käsitteitä, hän muodostaa ne sellaisten seikkojen perusteella, jotka hän havaitsee, pystyy erottamaan toisistaan ja joita hän pitää tärkeinä. Voidaan myös olettaa, että lapsen käyttämä nimitys heijas-

¹²Laura taas käytti sanaa *piste* merkityksessä 'nukenvaunun suojakannen kiinnityspiikit': *aukase nää pisteet* (Koistinen 1976: 90).

taisi jotakin tarkoitteen salienttia ominaisuutta. Jos näin on, meidän pitäisi siis lapsen uudissanoja tarkastelemalla saada selville, minkälaisilla käsitteillä lapsi operoi.

Useat tutkijat ovat havainneet, että lapsi havaitsee esineiden ja asioiden välillä yhtäläisyyksiä, jotka perustuvat niiden ulkonäköön, liikkeeseen, materiaaliin, ääneen sekä toimintaan (Clark ja Clark 1977, 1979, Itkonen 1966: 379, Hesse 1988: 284, 324, Nelson 1974: 269, Kauppinen 1992: 197–198). Nämä ominaisuudet tulevat näkyviin myös lapsen luodessa uudissanoja. Ne ovat kuitenkin nimeämisperusteina keskenään aivan eri asemassa.

Liike ja materiaali olivat suomalaislapsilla uudissanojen muodostusperusteina harvinaisia. Ulkonäön perusteella nimettyjä uudissanoja oli muutama: EL käytti eräästä hameesta nimitystä *lakristahame*; se toi hänen mieleensä lakritsan, ilmeisesti koska siinä oli samat värit (punaista, mustaa ja valkoista) kuin Fazerin lakussa (2;3). Kuvakirjan alastomia neekereitä hän nimitti *mustahilkoiksi* (3;4). (Raija Lehtisen muistiinpanot.) Elina puhui *jäätölöpälikasta* (3;7) 'jäätelönpalanen' ja *huppurattaista* (4;3) 'kuomuvaunut'. *Silmäviikset* 'kulmakarvat' voitaisiin myös tulkita tähän ryhmään kuuluvaksi.

Clark kiinnitti aineistossaan erityistä huomiota ns. characteristic activity -verbeihin (esim. kissa *naukuu*, lehmä *ammu*, hyttynen *inisee*, kärpänen *surisee*). Tällaiset imitatiiviset verbit muodostavat hänen aineistossaan 19 % lasten korpuksista ja 0 % aikuisten. Clark ihmettelee, mistä verbit tulevat, ja väittää, että niille ei ole olemassa selvää mallia lasten vakiintuneissa eikä aikuisten denominaaliverbeissä. Potentiaalisenä mallina hän esittää sääverbit *rain* ja *snow*. Hän arvostelee kyllä itsekkin tätä ajatusta ja on sitä mieltä, että näillä verbeillä ei ollut mitään vastinetta kummassakaan vertailukorpuksessa. Hän tulee siihen lopputulokseen, että sanaston luova kasvattaminen on lasten puheessa sisäsyntyistä. (Clark 1982: 415–416.)

Suomalaisen aineiston perusteella äänellä on kuitenkin tärkeä osuus uusien sanojen muodostuksessa. Esimerkiksi Elina muodosti runsaasti sanoja sen mukaan, minkälaista ääntä toiminnasta syntyy. Erityisesti kaksivuotiaana hän tuntuu hyvinkin voimakkaasti hahmottaneen maailmaa äänien perusteella. Esimerkkejä:

- 2;2 *näin minä kopotan* (kuvailee liikkumista, jossa kuuluu ääni »kop kop kop»)
- 2;3 *tapan tapan tapan / minä tapan tämän tap tap tap* (taputtaa muovailuvahapalat yhteen)
- 2;6 *pidäk kolvassa / minä huhutan tällä* 'sanon huhuu'
- 3;5 *siälä on sitä läksyluakaa / mistä kuuluu läks läks*

Hän käytti myös pelkkiä imitatiiveja:

- 2;3 *tapan tapan tapan / minä tapan tämän tap tap tap* (taputtaa muovailuvahapalat yhteen)
- 3;3 *mä hakoin näillä taks taks taks*
- 3;5 *siälä on sitä läksyluakaa / mistä kuuluu läks läks*
- 3;11 *ku sä harasit niin kuului koot kot kot koot kot kot*

Muidenkin lasten puheesta on havaittu samaa. Äänellä näyttää olevan olennainen osuus myös lapsen mielikuvitusmaailmassa (Liikanen 1991: 65). Myös muunkieliset lapset näyttävät luontaisesti pitävän ääntä yhtenä tärkeänä uudissanojen muodostusperusteena.

Kauppinen (1992: 197) esittää Nelsonin (1974) ja Elbersin (1988) tutkimusten sekä omien havaintojensa perusteella, että käsitteen ydin olisi funktionaalinen ja että funktio olisi avainasemassa, kun lapsi omaksuu uutta sanastoa. Lapsen uudissanoissa käsitteen ytimen funktionaalisuutta voisi ajatella heijastavan muun muassa se, että uusi sana on muodostettu toiminnan pohjalta. Esimerkiksi uudisverbien ja deverbaalien johdosten suuri määrä todistaisi ytimen funktionaalisuudesta.

Elinan puheesta kokoamassani aineistossa oli paljon deverbaalisia nomineja, vähän yli puolet (51,3 %): välineennimiä, tekijännimiä, teonimiä, teon tuloksen ja kohteen nimiä, ja muutama tekopaikannimikin; deverbaaleja verbijohdoksia oli vain noin viidennes (n. 22 %). Adjektiivijohdoksista deverbaaleja oli noin 14 %. Yhteensä kaikista innovaatioista deverbaaleja johdoksia oli runsas neljännes (26 %). Tämän valossa olisi liioittelua väittää, että nimitysperuste olisi edes pääosin funktionaalinen. Se näyttäisi olevan vain yksi tekijä monien muiden joukossa.

Aina ei ole sitä paitsi aivan selvää, millä perusteella jokin asia on nimetty. Esimerkiksi Elinan käyttämä *laastaa*-verbi (< »raastaa» 'teroittaa') ja siitä johdettu *laaste* (< »raaste» 'teroitin') voi yhtä hyvin perustua toiminnan liikkeeseen ja siitä syntyvään ääneen kuin lopputuloksen ulkonäköönkin. Toiseksi näyttää siltä, että muitakin, tässä mainitsemattomia nimeämisperusteita on olemassa. Suurin osa lapsen uudissanoistahan on muodostettu kielellisin perustein: uudissanojen perusaineksina toimivat vakiintuneen leksikon sanat. Tällöin on vaikeaa tai mahdotonta sanoa, miten lapsi nimeämisperusteen konseptuaalisesti hahmottaa.

Uudissanojen muodostusperiaatteet myös muuttuvat iän mukana. Englantilaislapset omaksuvat varhinkin konversion (jonka avulla he tavallisimmin muodostavat denominaalisia verbejä), kolmivuotiailla yhdistys (substantiivi + substantiivi) on yleisin keino, ja johtimella johtaminen (*garden + er*) ilmaantuu viimeisenä (Clark 1981: 315–319). Suomalaislapsikin käyttää aluksi enemmän yhdistämistä ja konversiota, myöhemmin enemmän johtamista. Sama on havaittu muun muassa italialais- ja unkarilaislasten kielestä (Clark 1993: 170–172). Yleisesti ottaen kielissä, joissa on runsaat derivaatiomahdollisuudet, kuten hepreassa, ranskassa, italiassa, venäjässä, unkarissa — ja myös suomessa, lapset sepittävät uusia sanoja mieluummin johtamalla kuin yhdistämällä. (Clark 1993: 195–197.)

Lisäksi psykologit ovat havainneet, että se, mitä piirteitä lapsi esineissä tai asioissa kulloinkin havaitsee, muuttuu iän mukana. Esimerkiksi Merriman ym. (1993: 116) havaitsivat, että kun lapset joutuivat testissä nimeämään esineitä, nuoremmat nimesivät niitä lähinnä ulkonäön, vanhemmat taas toiminnan perusteella. Voisi olettaa, että samantapaisia muutoksia tapahtuisi lapsen mielessä enemmänkin ja että niiden pitäisi myös tulla jotenkin esiin lapsen spontaaneissa uudissanoissa. Näin näyttäisikin tapahtuvan. Mainitsen neljä esimerkkiä:

1. 'Huuliharppu' oli 2;8:n iässä *huulihalppu*. 3;10:n iässä Elina oli unohtanut esineen nimen ja käytti siitä nimitystä *pitely*: 3;10 *vuorotellen soitellaan kum mull ei oot tollasta pitelyy*. Se oli siis vain esine, jota pidellään kädessä. Kymmenen kuukautta myöhemmin tyttö viittasi samaan esineeseen sanalla *puhaltimi*. Hän näki kuvassa huuliharppun ja sanoi: 4;8 *täss on samallinen puhaltimi kum mulla*. Nyt se oli siis jokin, minkä avulla voidaan puhaltaa, johon puhalletaan. Myöhempiä esiintymiä ei aineistostani valitettavasti löytynyt. Olisiko esiin tullut spesifisempiä nimityksiä, jotain, mikä olisi viitannut ääneen, musiikkiin tai soittamiseen? Todennäköisempää on, että lapsi jo myöhemmässä

▷

vaiheessa oli oppinut oikean nimityksen eikä tarvinnut enää uudismuodosteita tätä tarkoitetta ilmaisemaan. Tähän viittaa myös se, että Laura, joka kolmen iässä kutsui huuliharppua *soitoksi*, kuukautta myöhemmin käytti siitä nimitystä *haipura*, joka on selvästi eräänlainen muistuma oikeasta sanasta (Koistinen 1976: 35, 108).¹³ Voi olettaa, että myöhemmin hän on jo muistanut sanan oikeassa muodossaan.

2. Elina käytti teroittimesta 2;10:n iässä nimitystä *laatta*, iässä 3;3 *laaste* ja 3;6 *laastekkone*. Kaikki nämä perustuvat verbiin *raastaa*; assosiaatio juuston tai porkkanan raastamiseen on selvä, se syntyy raastamisliikkeen, tuloksen ja/tai äänen perusteella. Iässä 3;7 Elina käytti muotoja *telonttii* ja *telottimee* (partitiivimuotoja), jotka ovat funktion perusteella muodostettuja uudissanvoja (tai epätäsmällisesti memoroituja muotoja).

3. 'Sivellin' oli Elinan puheessa aluksi *maala*: 3;2:3 *otetaan ensin maalat sit vettä / sit voi maalata*. Viikkoa myöhemmin hän tavoitteli oikeaa sanaa mutta ei muistanut sitä:

3;2:10 E: *en tiäm mikä se oli*
Ä: *oliko se sivellin*
E: *oli / s oli **sivellin** ku selällä oli*

Vähän myöhemmin samana päivänä hän muisti sanan sinne päin: 3;2:10 *ku me saalaan siffelit sih me maalataan*. Kolme kuukautta myöhemmin hän palasi käyttämään taas alkuperäistä sanaa: 3;5:11 *kuulem mä otan toisem maalan täältä*. Ja kaksi viikkoa myöhemmin hän käytti ilmausta, joka osoittaa, että hän oli muistanut oikean sanan: 3;5:25 *en enää ota niitä solmivälejä / mä otan vaa ne ne ne **siveltimaalausvehkeet** 'siveltimet ja värinapit'*.

4. Voionmaa (1993: 64) mainitsee, että hänen poikansa Illimar kutsui autojen paikoitustaloa ensin *ajamoksi* ('paikka, jossa/jonne ajetaan'), ja myöhemmin, kun hän sai tietää, että parkkipaikasta piti maksaa, hän nimitti sitä *maksamoksi*.

Esimerkit osoittavat, että uudissanojen muodostusperiaatteet todella muuttuvat ajan kuluessa. Lapsi pyrkii aina löytämään käsitteelle täsmällisimmän mahdollisen ilmauksen, ja eri aikoina se on erilainen. Mielenkiintoinen kysymys on tietenkin, eteneekö muutos systemaattisesti. Tapahtuuko se samalla tavalla eri kielissä? Johtuuko se biologisesta kypsymisestä — siis siitä että lapsi kehittyy havaitsemaan eri ikäisenä erilaisia asioita — vai kognitiivisesta kypsymisestä, siitä että uusi tieto muuttaa olemassa olevia tietorakenteita ja tämä ohjaa havaintoa? Tällaisten seikkojen selville saaminen ei ole aivan yksinkertaista. Ongelma on siinä, että tämäntapaista aineistoa on liian vähän. Vain hyvin laajoista ja tiheästi kirjatuihin pitkäjäsenäisistä voitaisiin löytää tarpeeksi samoihin tarkoitteisiin viittaavia uudissanvoja eri ajoilta.

¹³ missä mun *haipura* on, se pieni *haipura*, meidän *haipura*?

LÄHTEET

- BECKER, JUDITH A. 1994: »Sneak-shoes», »swords» and »nose-beards»: a case study of lexical innovation. – *First Language* 14 s. 195–211.
- CLARK, EVE V. 1981: Lexical innovations: How children learn to create new words. – Werner Deutsch (toim.), *The child's construction of language* s. 299–328. Academic Press, London.
- 1982: The young word maker: a case study of innovation in the child's lexicon. – Eric Wanner & Lila Gleitman (toim.), *Language acquisition: the state of art* s. 390–425. Cambridge University Press, Cambridge.
- 1993: The lexicon in acquisition. *Cambridge studies in linguistics* 65. Cambridge University Press, Cambridge.
- 1995: Later lexical development and word formation. – Paul Fletcher & Brian MacWhinney (toim.), *The handbook of child language* s. 393–412. Blackwell, Oxford.
- CLARK, HERBERT – CLARK, EVE 1977: *Psychology of language: an introduction to psycholinguistics*. Harcourt Brace Jovanovich, New York.
- 1979: When nouns surface as verbs. – *Language* 55 s. 767–811.
- CLARK, EVE – COHEN, SOPHIA 1984: Productivity and memory for newly formed words. – *Journal of Child Language* 11 s. 611–625.
- ELBERS, LOEKIE 1988: New names from old words: related aspects of children's metaphors and word compounds. – *Journal of Child Language* 5 s. 591–617.
- HESSE, MARY 1988: Theories, family resemblances and analogy. – David H. Helman (toim.), *Analogical reasoning: perspectives of artificial intelligence, cognitive science and philosophy* s. 317–40. Kluwer Academic Publishers, Dordrecht.
- HYRKÄS, EILA 1989: Jannen lapsenkielen erityispiirteitä iässä 2.5–4.7. Pro gradu -tutkielma. Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen ja logopedian laitos.
- HÄKKINEN, KAISA 1981: Johtaminen ja leksikaalistuminen — lingvistin vai tavallisen kielenkäyttäjän ongelmia? – *Sananmuodostuksen ongelmia* s. 49–67. Suomen kieli-tieteellisen yhdistyksen julkaisuja 7, Turku.
- ITKONEN, ERKKI 1966: *Kieli ja sen tutkimus*. WSOY, Helsinki.
- ITKONEN, TERHO 1977: *Lapsen kielenoppiminen*. *Opuscula instituti linguae fennicae* 58. Universitas Helsingiensis. Separatum ex: Riitta Korhonen, Kirsti Mäkinen & Juha Rikama (toim.), *Lukion äidinkieli* 3 s. 13–40.
- KALLIO, KAARINA 1972: *Kolmivuotiaan lapsen kielestä. Johto-opin tarkastelua*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- KARJALAINEN, MERJA 1992: *Lapsellisia sanoja*. – Heikki Nyyssönen & Leena Kuure (toim.), *Kielen ja kulttuurin omaksuminen* s. 115–130. AFinLan vuosikirja 50, Jyväskylä.
- KAUPPINEN, ANNELI 1977: *Mikon kielioppia: 3 vuoden 4 kuukauden ikäisen pojan kielestä ja sen kehittymisestä yhden vuoden aikana*. *Lisensiaatintyö*. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- 1978: *Luovuus ja normit äidinkielen omaksumisessa*. – *Virke* 6 s. 23–28.
- 1992: *Kaksivuotias analogioiden maailmassa*. – Lauri Harvilahti, Jyrki Kalliokoski, Urpo Nikanne & Tiina Onikki (toim.), *Metafora: ikkuna kieleen, mieleen ja kulttuuriin* s. 187–216. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- KOISTINEN, PIRKKO 1976: *Kolmivuotiaan tytön kielestä*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin

yliopiston suomen kielen laitos.

- LEHTINEN, RAIJA 1975–1982: Muistiinpanoja Lauri ja Elina Lehtisen puheesta. Raija Lehtisen hallussa.
- LEIWO, MATTI 1985: Kieliopillisesta luovuudesta kouluikäisten puheessa. – Kari Sajavaara, Jorma Tommola ja Seija Äystö (toim.), *Psykolingvistisiä kirjoituksia V* s. 57–63. AFinLa Series n:o 9, Jyväskylä.
- LIIKANEN, IRMA 1991: Luovuus lapsen kielenomaksumisessa. Pro gradu -tutkielma. Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen ja logopedian laitos.
- MELLENIOUS, INGMARIE 1993: Children's acquisition of compounding in Swedish. – Sixth international congress for the study of child language. 18–24. July 1993, Trieste, Italy. Abstracts.
- MERRIMAN, WILLIAM E. – SCOTT, PAUL D. – MARAZITA, JOHN 1993: An appearance-function shift in children's object naming. – *Journal of Child Language* 20 s. 101–118.
- NELSON, KATHERINE 1974: Concept, word and sentence: interrelations in acquisition and development. – *Psychological Review* 81:4 s. 267–85.
- NIEMI, JUSSI – NIEMI, SINIKKA 1985: Suomenkielisen lapsen morfosyntaksin ja sanaston kehityksestä: tapaustutkimus. – *Virittäjä* 89 s. 152–172.
- ORPANA, TERTTU 1980: Lapsenkielestä ja sen tutkimisesta. – Liisa Kurki-Suonio, Heikki Paunonen & Marja-Leena Piitulainen (toim.), *Folia Fennistica et Linguistica* 3 s. 91–112. Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos.
- 1984: »Puromustervoita ja käpsänöitä» eli leikistä, kielestä ja mielikuvituksesta. – Terttu Orpana (toim.), *Folia Fennistica et Linguistica* 11 s. 1–46. Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos.
- RÄISÄNEN, ALPO 1975: Havaintoja lastenkielestä. – *Virittäjä* 79 s. 251–266.
- 1978: Kantasanan ja johdoksen suhteesta. – *Virittäjä* 82 s. 321–344.
- SÖDERBERGH, RAGNHILD 1979: Barnets språkliga kreativitet belyst av exempel från ordböjning och ordbildning. – *Språkform och språknorm, en bok till Bertil Molde* s. 236–245. Utgiven av Svenska Akademin och Svenska Språknämnden.
- VARTIO, KAARINA 1992: 3,5-vuotiaan Tiinan sanastoa: värin, ajan ja lukumäärän ilmaiseminen ja sanaston erityispiirteet. Pro gradu -tutkielma. Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen ja logopedian laitos.
- WINDSOR, JENNIFER 1993: The functions of novel word compounds. – *Journal of Child Language* 20 s. 119–138.
- VOIONMAA, KAARLO 1993: Frekventtien verbien asemasta kielenoppimisessa ja -opetuksessa. – Jyrki Kalliokoski ja Kirsti Siitonen (toim.), *Suomeksi maailmalla. Kirjoituksia Suomen kielen ja kulttuurin opettamisesta* s. 63–75. Castrenianumin toimitteita 44, Helsinki.
- VÄNTTILÄ, SIRKKA 1996: Suomenkielisten lasten uudissanat ja Clarkin (1993) sananmuodostuksen periaatteet. Lisensiaatintyö. Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen ja logopedian laitos.

NEOLOGISMS IN CHILD LANGUAGE

The article presents neologisms created by Finnish children in spontaneous speech and examines how they differ from the neologisms of other European children. Most of the data is derived from the spontaneous speech of one Finnish child at the age of 1;7–5;0. Additional data consisted of neologisms used by other Finnish children. The principles by which these neologisms are formed are compared with the principles found for neologisms created by other children (Clark 1981, 1982, 1993, 1995; Becker 1994).

The neologisms examined are those words which deviate from adult language which the child has formed either by derivation (*hiihtää* 'to ski' > *hiihtimet* 'sukset' ['skis']), compounding (*huppu+rattaat* 'hood' + 'pram' > *huppurattaat* 'kuomuvaunut' ['hooded pram']) or using a completely new sequence of phonemes (*tinksittää* 'to chop up a potato so that the fork clatters against the plate'). The Finnish children's neologisms were mostly derivatives and compounds, as are Finnish neologisms in general. The proportion of each of these varied in the different sets of data. Neologisms were created for all word classes, but most new derivatives and compounds were nouns (61%). Dozens of derivational suffixes were used; the most common were the nominal suffixes *-Us* and *-in*, the adjectival suffixes *-mpA* and *-inen*, and the verbal suffixes *-tA* and *-UtU-*.

The principles outlined by Clark (1993) largely on the basis of Indo-European languages, and which she regards as universals, do not in themselves appear to suit the description of Finnish children's word formation. The neologisms of the children studied by the writer also reveal language-specific and individual differences. What could be regarded as a universal feature is that the children create new words using the same means, mainly derivation and compounding. Neologisms were also created in different languages for the same categories of meaning, to express a tool, a person, an action or event. However, closer examination revealed, for example, a language-specific aspect whereby English children, for instance, create plenty of neologisms using conversion, whereas Finnish children use conversion very little. Furthermore, Finnish children quite naturally form new deverbal nominals (incl. names of tools, people and actions), whereas for English children this is extremely rare.

Contrary to the principle of productivity, the Finnish children used not only productive derivational suffixes but an abundance of completely unproductive derivational suffixes, possibly because of their greater morphological and semantic salience. Neither did the Finnish children observe the principle of 'one form – one meaning', but instead, and in contrast to the children studied by Clark, created several neologisms of different constructions for the names of people and tools, for instance. The same meanings were expressed in different ways, with derivatives and compounds, and several different derivational suffixes were used to convey the same sense

▷

of meaning.

The data, which was collected over several years, also demonstrated that the principles of forming neologisms change as the child's cognitive abilities and language skills develop. This is seen in the development of more complex forms of neologisms: conversion appears very early in derivatives, whereas later on, derivatives always contain a clear derivational suffix. The modifier in compounds is initially only a stem, but later it can be a derivative or sometimes an inflected form. At first, the child chooses a derivational suffix on the basis of semantic or formal transparency, whereas later it is productivity that is decisive. Cognitive development brings semantic changes in the grounds for naming referents: the same referent is given names on different grounds at different times. According to the study material, and contrary to the views of, for example, Nelson (1974), Kauppinen (1992) and Elbers (1988), functionality can not be regarded unambiguously and certainly not exclusively as the basis for naming; instead, neologisms are also created on the basis of, for example, external appearance and sound, and familiar words already present in the lexicon. ■

Kirjoittajan osoite (address):

Suomen kielen laitos, PL 3 (Fabianinkatu 33),

00014 Helsingin yliopisto

Sähköposti: *anneli.lieko@helsinki.fi*